

УДК 35.071.5:929.653:352:06.013 (4 - 15)

Д.Д. ЗАЯЦЬ

ХАРТІЇ СЕРЕДНЬОВІЧНИХ МІСТ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ЯК ІСТОРИЧНИЙ ПОПЕРЕДНИК СТАТУТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Простежено зародження, еволюцію та поширення міських хартій як документів, що регламентували діяльність європейських міських громад упродовж Середньовіччя.

The questions of origin, evolution and spread of municipal charters as documents regulating life of European municipal communes during the Middle Ages are considered.

Створення статутів як локальних нормативно-правових актів, покликаних регулювати діяльність територіальних громад, має давню традицію як на українських землях, так і в загальноєвропейському масштабі. Для повноцінного дослідження статутного регулювання системи місцевого самоврядування в сучасній Україні доцільно звернутися до вивчення генези статутів територіальних громад в історичному контексті. Практика регламентування життя громади спеціальним письмовим документом, а точніше низкою документів, розповсюдилася серед українських міст, починаючи щойно з XIV ст. – разом із рецепцією магдебурзького права.

Функціонування локальних актів, які регулювали діяльність міських громад у середньовічній та ранньомодерній Європі, вивчалось багатьма дослідниками, зокрема О. Дживелеговим, Г. Берманом, М. Оттокармом, А. Піренном, Л. Солодковою та ін. Питання поширення таких документів на українських землях досліджувалися М. Грушевським, М. Капралем, М. Василенком, В. Кіселичником та ін.

Метою статті є дослідити зародження та еволюцію статутів міст середньовічної Європи.

Прототипи сучасних статутів у Середньовіччі прийнято називати хартіями, а точніше вони вважалися “хартіями вольностей”, які королі та імператори надавали містам. Масова поява таких документів була спричинена так званою “комунальною революцією”, яка розгорнулася на значній території Західної Європи і зробила далекосяжний вплив на подальший розвиток європейських міст. Це був процес боротьби міщан за збереження та розширення своїх прав. У разі успішного перебігу боротьби, місто отримувало хартію, в якій були записані основні права та обов’язки міста, а до того ж хартія фактично інституціоналізувала міську комуна. Термін “комуна” (лат. *communitas* – спільнота, громада) можна вважати умовним відповідником сучасного поняття “територіальної громади”, а тому нерідко зустрічається вираз “комунальна хартія”.

На перший погляд, суттєвою відмінністю між сучасними статутами територіальних громад і комунальними хартіями середньовічних міст видається

той факт, що перші розробляє та приймає сама територіальна громада - прямо чи опосередковано через свої представницькі органи, а останні були “даровані” згори – від феодалного сеньйора. Але насправді в розробці давніх хартій міщани брали участь і в певному сенсі набагато активнішу, ніж в аналогічних процесах сьогодення. Адже в Середньовіччі йшлося про завзяту боротьбу, про “вольності” – на кону були конкретні й досить суттєві права та привілеї економічного чи юридичного характеру, без яких життя міста могло бути нестерпним.

Як ілюстрацію до двоїстої природи середньовічних міських статутів-хартій, наведемо цитати саратовських медієвістів Т. Негуляєва та Л. Солодкова: “Зовні укладачем хартії виглядає феодал, хартія дається від його імені і скріплюється його печаткою, усіяко підкреслюється, що це – акт сеньйоріальної милості і прихильності. Однак увесь зміст виразно засвідчує, що активна сторона тут – не сеньйор, а міщани: це вони висували свої вимоги, у боротьбі домагалися запису хартії, і “милостиво” урізаючи свої права і апетити на користь міщан, сеньйор здійснював це вимушено, під тиском економічним, а то і збройним”, а також “...міська хартія, як правило, була документом компромісним: вона укладалася сеньйором на вимогу міщан, а отже, в ній неминуче відображалася боротьба інтересів обох соціальних сил, що зіштовхнулися” [13].

Окрім того, давні хартії видавалися конкретному місту і регулювали лише життя громади цього міста, що робить їх схожими до сучасних статутів. Така риса хартій ґрунтувалася на тому, що за давніх часів кожне місто мало власне громадянство і його громадяни мали свій власний (і, фактично, неповторний) комплекс прав і привілеїв, який формувався з хартії та низки доповнювальних документів – привілеїв, що їх видавав власник міста на прохання його громади.

Тому, щоб зрозуміти, що являли собою давні статути, доцільно оглянути, в яких умовах вони зароджувалися. Найдавніші з відомих в історії повстань міщан і дарування їм самоуправління у вигляді відповідних статутів-хартій сягають 957, 967, 984, 1003 рр., однак це були радше винятки [7]. Водночас бували і приклади мирного способу осягнення міщанами права на самоврядування. Деякі міста успішно використовували загальну політичну ситуацію. Так, Прованс став яблуком розбрату між Німеччиною та Францією і ці дві ворожі країни шукали підтримки у значних містах (наприклад, таких як Арль). У таких обставинах міщани добре усвідомлювали, що є нагода збільшити свою значущість і таким чином домагалися розширення “вольностей” [3, с 54].

Від 1108 р. у Нуайоні існувала комуна, яка своєю успішною реалізацією здобутого права на самоврядування справляла значний вплив на навколишні міста. Так, міщани Лану, незадоволені надмірним втручанням єпископа Годрі у життя міста, вирішили підкупом здобути собі хартію. Початково єпископ погодився на це і надав міщанам статут, але досить швидко дійшов висновку, що міське самоврядування шкодить його владі і є на заваді фінансовим зловживанням, до яких він уже звик давніше, а тому відібрав хартію в Лану. Такі дії завершилися загибеллю самого єпископа та кількома значними кровопролиттями у самому Лані. Однак міщани Лану, як і багатьох інших тогочасних північнофранцузьких міст, надто цінували право на самостійне врядування, тому йшли на значні жертви (і не тільки фінансові) заради відновлення комуни та отримання статуту-хартії.

У подальшому Лан кілька разів втрачав і здобував хартії, при цьому король та єпископи усіяко намагалися обмежити їхнє значення. Наприклад, у хартії Людовика IV 1128 р. послідовно уникалося слова “комуна”, яке у феодалних сеньйорів мало негативний підтекст [18] – окрім буквального її розуміння як “громади”, воно асоціювалося з так званою “змовою заради свободи” [11]. Тому у згаданій хартії Людовика IV вживався більш нейтральний термін – “встановлення миру” [7, с. 110]. Це опосередковано підтверджує думку про те, що тогочасні статуту-хартії (особливо, французькі) зберегли риси феодалного договору. Відомий американський правник Г. Берман з цього приводу зауважив, що “хартія була в певному сенсі суспільним договором, хоч і не договором у сучасному трактуванні. Ухвалення хартії було радше виявленням згоди вступити в постійні відносини, це була згода прийняти певний статус, вступити у відносини, які не можна було змінити самохіть” [2, с. 387].

Початково комуна та її хартію затверджував сеньйор, а не король, а якщо короля й просили прикласти свою печатку до документа, то тільки для збільшення надійності договору, а не через юридичну необхідність. Однак з часом прохання про королівську санкцію стало звичним, і з кінця XII ст. король вже одноосібно користується монополією на затвердження комунальної хартії [3, с. 60]. Це було, образно кажучи, шось на зразок “реєстрації” статуту. З 1205 до 1224 рр. французькі королі Філіп-Август і Людовик VIII дарували або підтверджували комунальні хартії в більшості міст новоприєднаних земель (на Північному Сході, в Нормандії, Пуату і Сентонже). Такі дії королів мали на меті заручитися підтримкою міст, але головне – завдяки цьому поширювалася думка, що французький монарх є в ролі сюзерена всіх комун у королівстві [10].

Зміст тогочасних хартії звичайно ж суттєво відрізнявся від ключових положень сучасних статутів, адже перед міськими громадами стояли зовсім інші проблеми. Так, у ланській хартії Людовика IV було заборонено без суду затримувати будь-кого, а правопорушник, який відмовлявся постати перед судом або виконати його волю підлягав вигнанню; оговорювалися податкові питання; скасовувалося право мертвої руки (право феодала на частину майна покійного підданого); фіксувався обов’язок члена громади володіти в місті значною нерухомістю або достатньо дорогим майном (фактична фінансова гарантія на випадок порушення закону); закріплювалося зобов’язання міста тричі на рік бути готовим прийняти короля або сплатити відповідну суму, якщо візит не відбудеться [12].

Важливим пунктом у багатьох хартіях було гарантування особистої свободи для тих новопоселенців, які прожили в місті упродовж року і одного дня, тобто фіксувалася формула “міське повітря робить вільним”. Такі положення були, наприклад, у хартіях Бремена і Гослара, а в дещо зміненому вигляді – у хартії Сент-Омера.

Водночас комунальні хартії здобувалися не раз за дуже різних обставин, а тому значно різнилися залежно від регіону, характеру власності, типу відносин між комуною та її феодалним власником, і навіть за умов зовнішньої схожості, їхнє словесне наповнення та застосування норм у реальному житті могли суттєво

різнитися. Неодноразовими були випадки, коли міста могли отримати майже ідентичні за змістом хартії, але діяльність громади, яку вони були покликани регламентувати, розгорталася в дуже різних умовах. З цього приводу російсько-італійський історик-медієвіст М. Оттокар зауважував, що “запозичаються, по суті, лише зовнішні формули, які отримують зовсім різне значення залежно від того історичного контексту, в який потрапляють” [8, с. 77 – 80].

І все ж прийнято вважати, що хартії деяких міст ставали своєрідним еталоном, на зразок сучасних “модельних статутів” територіальних громад. Проблема вибору моделі, на якій доцільно базувати нову міську хартію, була здебільшого пов’язана з регіональними відмінностями. Так, міста Північної Франції не користувалися такою незалежністю, як південнофранцузькі, а між ними розташовувалися так звані “міста буржуазії” та “нові міста”. У межах Півночі Франції міські комуни теж різнилися між собою. Північно-східні комунальні конституції були більш ліберальні (найтиповіші – Ланська і Суассонська – за їхніми зразками виникло найбільше хартії). Суассонська конституція копіювалася в Іль-де-Франс (Копм’єн, Санліс, Крепі), в Шампані (Сансе), в Пікардії тощо. Поширеними були також Нуайонська, Сен-Кантенська, Амьєнська, Бовеська та інші хартії. На Північному Заході Франції найбільш вживаною моделлю була Нормандська хартія – так звані “Руанські установлення”, які були набагато консервативніші, ніж східні хартії [3, с. 23].

У тогочасній Франції існувала також група так званих “міст буржуазії”, які з тих чи інших причин не змогли здобути політичної самостійності – як правило, це були міста в королівських доменах (король з радістю підтримував боротьбу за незалежність тих міст, які йому не належали, а от міста у його власності не могли й мріяти про політичну свободу). Однак і ці міста отримували від власників (королів, рицарів, духовенства) хартії (зрозуміло, що не комунальні) – справа в тому, що королі розуміли важливість забезпечення певного мінімуму громадянської свободи для повноцінного розвитку міста, однак її годі порівнювати з добре розвинутою системою місцевого самоврядування єпископських міст Пікардії.

На королівських доменах переважаючим типом була хартія міста Лорріса (поблизу Орлеану), яка не визнавала громади (комуни), а лише забезпечувала привілеїї окремим особам (так звані “елементарні свободи”). Ця грамота встановлювала максимальний розмір ренти за землю та будинок; скасовувала талью (земельний податок) та багато інших податків; зменшувала військові повинності до одноденної служби в найближчих околицях; скасовувала більшість шарварків; обмежувала штрафи, покарання, мита, збори та інші платежі; громадяни міста мали право продати майно і переселитися куди завгодно; їх не можна було судити поза їхнім містом; заборонявся обов’язковий кредит (хіба що королю та королеві на їжу і то вони були змушені повернути гроші упродовж двох тижнів) [15]. Як видно, навіть хартії з “елементарними свободами” були надзвичайно вигідні для французьких міст, що суттєво відрізняло становище їхніх мешканців від селян, а також від жителів багатьох східноєвропейських міст.

Натомість модель, базована на Бомонській хартії 1182 р., була дуже поширена на землях світських і духовних сеньйорів (на Північному Сході) і майже нічим не відрізнялася від комунальних хартії [3, с. 61]. У Хартії Бомона йшлося про

необхідність щорічної сплати членами міської громади 12 деньє; про скасування податку за продаж вина і торговельного податку (тонльє); у місті впроваджувалися посади присяжних та мера, каденція яких не могла перевищувати двох років без дозволу громади; половина стягнень, які збирали Реймські архієпископи з міста Бомон, повинні були затримуватися у місті і йти на підтримання міських укріплень в належному стані [4].

Інший модельний документ – хартію міста Верней – можна назвати класичним прикладом нормандської міської хартії. Відповідно до неї кожен городянин (буржуа) має отримати три акри землі і саду, за що він мусить сплачувати щороку 12 деньє, незалежно від кількості побудованих ним будинків. Він також мав сплатити одноразову суму (7 деньє) за право стати громадянином і потім щороку сплачувати 4 деньє на утримання варти (по суті, це були незначні суми). Також міщанин-громадянин звільнявся від несення військової служби (за винятком, якби її особисто очолив король). Міщанин не міг бути зобов'язаним до примусового надання кредиту, навіть самому королю; його було звільнено від усіх митних зборів на імпорт на три роки, а на імпорт деяких товарів (їжа, одяг, предмети особистого вжитку) - назавжди. Мелення зерна, випічка хліба, пивоваріння та гуральництво були відкриті для громадян після сплати певних сум [2, с. 363-364].

Деякі відмінності спостерігаються в містах Південної Франції, де життя міста регламентували документи, які власне й називалися статутами і за своїм змістом були ще більш наближеним до сучасного поняття статуту територіальної громади. Такі документи були прийняті в середньовічних містах Провансу в XII-XIII ст., тобто тоді, коли й в інших регіонах Франції та й цілої Західної Європи (так званий період “комунальної свободи” та “консульської аристократії”). Ці міські статuti редагувалися і публікувалися знавцями права та порсто освіченими мешканцями провансальських міст спеціально для міщан і з урахуванням конкретних умов міського життя. Найвідомішими такими документами були статuti Марселя, Арля, Ніцци та Авіньйону. Більшість із них розпочиналися з преамбул, в яких зазначалося, що вони приймаються “заради спільної справи”, “задля користі усієї громади” тощо. Статuti детально регулювали взаємовідносини міщан між собою; стосунки між окремою особою та цілою громадою (комуною); між громадянами міста та прибулими особами; між міщанами та знаттю чи духовенством [14]. Подібна ситуація спостерігалася в італійських містах – щодо нормативних актів їхнього самоврядування застосовувалися терміни “статут” або “закони”. В Італії це були не хартії, дані згори, а власне статuti, вироблені законодавчими органами комун чи народними зборами [2, с. 384]. Водночас власні назви конкретних документів такого типу могли бути різноманітними – наприклад, “Райський акт” (Болонья) чи “Установлення справедливості” (Флорентійська республіка) [6]. Однак генезу сучасних статутів територіальних громад прийнято вести від комунальних хартії Північної Франції та Німеччини [1].

У сусідній Фландрії правителі самі намагалися випередити міста у наданні прав і, не чекаючи на збройну боротьбу, містам було відведене певне місце в державі. Частково це було пов'язано із війною за фламандську спадщину 1127-1128 рр., під час якої і Вільгельм Клітон, і його ворог та наступник Тьєрі Ельзаський,

прагнучи заручитися підтримкою міст, щедро роздавали їм хартії, що значно змінило становище таких міст, як Брюгге, Гент, Іперн, Лілль, Сент-Омер та Камбре. Відомою стала хартія Сент-Омера, яку надав місту граф Вільгельм Клітон та підтвердив його сюзерен французький король Людовик VI. Цей документ нормував життя громади міста у справах боргів (про право затримувати боржника або його майно), постулював підсудність жителів міста перед єпископом або його архidiaконом, підтверджував заборону використовувати військо з міщан за межами їхнього міста (за винятком ворожого нападу на Фландрію); звільняв від подушного оброку та оплат для війта, давав на майбутнє гарантії існування міської громади у вигляді самоврядної комуни тощо [16]. Того ж року і міщани Брюгге отримали від цього графа хартію, яка звільняла їх від торговельних податків та низки поземельних поборів [17]. Окрім того, граф віддав жителям міста Сент-Омер на благо купецької гільдії свій тамтешній монетний двір, який приносив 30 ліврів річного прибутку. Сент-Омер відтоді повинен був карбувати монету, місто отримувало від цього прибутки, а податки графові не треба було сплачувати монетою зі сторони [2].

Інше фландрське місто – Камбре – було одним із перших в Європі, яке в 1076 р. проголосило власну комуну та домоглося хартії (власне з нього, як прийнято вважати, розпочалася “комунальна революція” в містах Пікардії та інших регіонів) [9, с. 159-160]. Згодом місто кілька разів втрачало свої хартії, але домагалось їх знову.

Однак за Філіпа Ельзаського (1168 – 1191) устроєвому розмаїттю міст Фландрії було покладено край – усі вони отримали однакові “установлення” й управлялися на основі однакових “законів”. Тому права і обов’язки кожного з них були нормою і гарантією прав та обов’язків решти міст. Так було впроваджене повноцінне “фландрське” міське право, спільне для всіх міст. Відтоді, незважаючи на відмінності в мові і звичаях, як фламандські міста (Брюгге, Гент, Іперн), так і валонські (Аррас, Лілль, Дувр) становили єдину міську сім’ю і знаходилися в однаковому становищі стосовно графа. При цьому до певної міри парадоксально, що основою для міського права і своєрідним “модельним статутом” стала хартія не великого фландрського порту – Брюгге, а значно меншого Аррасу – власне її норми було поширено на всі міста Фландрії. Як наслідок, до лавників Аррасу мали звертатися і лавники інших міст у випадку суперечливого судового рішення [16, с. 166].

Брабантські міста розвивалися повільніше за фландрські. У другій половині XII ст. брабантські герцоги взялися врегульовувати становище міщан, сприяючи їм подібно до фландрських графів. Політика Генріха I (1190 – 1235) була ідентичною до політики Філіпа Ельзаського, але з меншим розмахом і меншою послідовністю. У Брабанті не витворилося такої єдності, як у Фландрії. Брабантські хартії не були укладені за одним зразком. Навпаки, герцог видавав для кожного міста окремі закони і не намагався звести до єдиного зразка різні міські конституції [9, с. 166].

В Англії ситуація з містами виглядала зовсім інакше, ніж на континенті. Після норманського завоювання в Англії склалася досить самобутня форма феодалізму і міста здебільшого підпорядковувалися королю. Тут не йшлося про політичну незалежність, адже й англійські королі розуміли необхідність надання привілеїв

містам для їхнього кращого розвитку. У 1191 р. Йоан Безземельний, намагаючись здобути прихильність столичних міщан, проголосив у Лондоні комуна на зразок північнофранцузької. Права Лондона були окремо оговорені навіть у Великій Хартії Вольностей 1215 р. І король, і барони за гроші охоче почали надавати містам хартії, хоча бароніальних хартій було мало, порівняно із кількістю королівських грамот, яких було 1500 [3, с. 62 – 67]. Хартія Лондона стала моделлю для Нориджа, Лінкольна, Норт-Гемптна та інших міст. Подібно ж хартія Йорка (видана Генріхом II) стала моделлю для Воллінгфорда, Андовера, Солсбері, Вілтона і Портсмута (а їхні хартії ставали своєю чергою моделями для інших міст) [2, с. 375-376].

Німецькі міста, подібно до французьких, у XI-XII ст. дійшли висновку про необхідність створення власних міських статутів-хартій, які б фіксували права та обов'язки міщан та регулювали їхні взаємини із сеньйорами. Так, за наслідками політичної чи збройної боротьби, виникли міські хартії Вормсу (1014 р.), Шпейєра (1111 р.), Страсбургу і Тріру (останнє десятиліття XII ст.). Ці документи та той факт, що німецькі імператори під час походів ознайомилися з життям італійських міст, посприяли виробленню особливого міського права. Як правило, вже існуючі поселення отримували від свого сеньйора особливі правові гарантії, закріплені в хартіях. Міщани отримували право регулювати своє життя на самоврядній основі, їм гарантувався окремий суд, надавалися відповідні земельні наділи, що становили територіальну основу міста, але з яких потрібно було сплачувати незначний чинш [5].

Так, поступово в Німеччині виробилися зразкові міські конституції, за якими укладалися грамоти новозаснованих міст. Найвідомішими з них були Фрайбурзька (в Брайсгау), Франкфуртська, Мюнхенська, Любекська, Зеестська, Дортмундська, Гамбурзька, Магдебурзька та ін. [3, с. 69].

Відома хартія Фрайбурга, дарована місту в 1120 р. герцогом Конрадом Церингенським, містила такі основні положення: кожному жителю надавалася земельна ділянка площею 50 на 100 футів, за що він мав сплачувати всього один шилінг річної ренти; герцог гарантував усім переселенцям мир і захист; жителі одержували право спадкування своєї землі з привілеєм вільного продажу й заповіту; їх було звільнено від усіх примусових видатків на утримання герцога, усіх дорожніх мит на території герцогства, будь-якої талі або поборів, за винятком збирання коштів на законний військовий похід; міщани отримували право вільно користуватися пасовищем, лісом і річкою; мешканці міста підкорялися тільки торговельному праву; герцог не міг призначати голову магістрату або священника без попереднього обрання його громадянами [2, с. 368-369].

Окрім Фрайбурга, важливим взірцем було Кельнське право – його за основу взяло собі місто Зеест (XII ст.), від якого норми були запозичені Ліппштадтом (1198 р.), а від останнього – містом Гамм (1213 р.). Бернська хартія 1218 р. також базувалася на кельнському праві [14]. На моделі самоуправління Зееста базувалося право Любека. Отже, місто, яке запозичало в іншого модель хартії для себе, здебільшого саме ставало зразком для інших міст. Тому виділяють окремо і Зеестську, і Любекську моделі, хоча обидві вони виводяться з кельнського права. Слушно зазначити, що міські статути “переносилися” в такому вигляді, в якому

вони існували в місті на момент запозичення і в подальшому якщо місто, яке слугувало зразком, міняло якимось своє законодавство, то це ніяк не позначалося на похідному праві міст-наслідувачів, які своєю чергою могли вносити власні зміни відповідно до місцевих умов.

Закони Любека були запозичені безпосередньо в 43 містах, Франкфурта – у 49, Гамбурга – у 4, Фрайбурга – у 19, Мюнхена – у 13, Бремена – у 2, Брауншвейга – у 3 [2, с. 369-370]. При цьому самоврядне законодавство Любека та Гамбурга стало зразковим для міських конституцій скандинавських країн – Данії, Норвегії та особливо Швеції [3, с. 72]. Закони ж Магдебурга, який тривалий час був центром торгівлі німецьких земель зі слов'янськими, поширилися на численні польські, а як наслідок і на українські та білоруські землі, що опинилися під польською зверхністю.

Упродовж XII ст. мешканці Магдебурга намагалися вибороти собі належні привілеї і в 1188 р. врешті архієпископ Віхман перебудував міське управління і самоуправління – місто отримало автономію щодо відправлення правосуддя та оподаткування тощо. У документі скасовувалися традиційні процедурні деталі складання присяги; з батьків знімалася відповідальність за злочини, вчинені дітьми; врегульовувалися процедурні питання міського судочинства; впроваджувалася вимога невідкладності суду між громадянином міста та приїжджим; нормувалися правила дотримання порядку під час зборів громадян тощо.

Ці статті не претендували на повний виклад міського права Магдебурга, а радше були вирішенням деяких важливих спірних питань, що ґрунтувалися на попередніх судових вердиктах. Це було перше писане зібрання норм магдебурзького права, яке передбачало існування додатково ще значної сукупності інших – неписаних норм. Але це не завадило популярності моделі самоврядування цього міста. У 1261 р. магдебурзькі засідателі надіслали свої “норми” до Бреслау (Вроцлава), а в 1304 р. – до Герліца. Перше бреслауське право складалося з 64 статей, а герліцьке – зі 140. Бреслауське право було перевидане в середині XIV ст. у вигляді систематизованого зводу права в п'яти книгах, що містили 465 статей. Право Бреслау стало материнським правом для більшості богемських (чеських) міст [2, с. 371 – 373].

На відміну від західноєвропейських міських хартій у традиції Центрально-Східної Європи утвердився термін “привілеї”, однак з тією різницею, що відповідником статуту територіальної громади варто вважати радше “базовий” – “магдебурзький привілеї” або ж “привілеї на магдебурзьке право”. Усі пізніші привілеї є або у вигляді підтвердження давніх вольностей, або у вигляді їхнього розширення чи деталізації положень і за аналогією із сучасними статутами їх можна вважати радше відповідником додатків до статуту.

З вищевикладеного можна зробити висновок, що магдебурзьке право, поширене на українських землях у XIV – XIX ст., генетично виводиться від тих же західноєвропейських хартій. Понад п'ять століть його функціонування в українських містах дає усі підстави стверджувати, що українське самоврядування тісно та органічно пов'язане із європейським, а впровадження статутного регулювання місцевого самоврядування (принаймні щодо міст) в ширшому історичному контексті є своєрідним відновленням давніх традицій.

Література:

1. Батанов О. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні: Моногр. / За заг. ред. В.Ф. Погорілка. – К.: Концерн ВД “Ін Юре”, 2003. – С. 313-314.
2. Берман Г. Право і революція. – К., 2001. – С. 384–387.
3. Дживелегов А. Средневековые города в Западной Европе. – М., 2002. – С. 54–72.
4. История средних веков: Хрестоматия: В 2 ч. / Сост. В. Степанова, А. Шевеленко. – М.: Просвещение, 1988. – Ч. 1 (V–XV века). – С. 175-176.
5. Качанов Р. Ю. Городское право орденов городов. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/Article/Kach_GorPr.php
6. Котельникова Л.А. Средневековые городские статуты и повседневная практика (по материалам Центральной Италии XIII – XV вв.) // Общество, государство, право России и других стран Европы: Норма и действительность. Ранний и развитый феодализм. Чтения, посвященные памяти академиков С. Сказкина и Л. Черепнина: Тез. докл. и сообщ. (Москва, 25 – 27 окт. 1983 г.). – М., 1983. – С. 62-63.
7. Моравский С. Французские города в Средние века // Книга для чтения по истории Средних веков. – М., 1912. – С. 104.
8. Морозов А.А. Некоторые вопросы методологии истории средневекового города в работах Н.П. Оттокара // Вестник Омского ун-та. – Омск, 1999. – Вып. 4. – С. 77–80.
9. Пиренн А. Средневековые города Бельгии. – СПб., 2001. – С. 159-160.
10. Пти-Дютайи Ш. Феодальная монархия во Франции и в Англии X – XIII веков. – СПб., 2001. – С. 298.
11. Солодкова Л.И. Городская община: единство и противоречия. – Режим доступу: http://www.sgu.ru/faculties/historical/sc.publication/vseob.hist./srednevek_gor/solo.php
12. Социальная история средневековья / Под ред. Е. Косминского, А. Удальцова. – М.; Л., 1927. – Т. 2. – С. 253–255.
13. Средневековое городское право XII-XIII веков // Сб. текстов / Сост. Т.М. Негуляева, Л.И. Солодкова. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1989. – С. 5.
14. Тушина Г.М. Городская власть и горожане в зеркале статутов XII-XIII веков // Город в средневековой цивилизации Западной Европы. – М.: Наука, 2000. – Т. 3: Человек внутри городских стен. Формы общественных связей. – С. 40-41.
15. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран / Под. ред. З.М. Черниловского. – М.: Юрид. лит., 1984. – С. 108–110.
16. Хрестоматия по истории средних веков / Под ред. Н. Грацианского, С. Сказкина. – М., 1953. – Т. 1. – С. 384-385.
17. Якуб А.В. Стефан Блуарский и королевская корона Англии: к проблеме феодальной анархии 30-50-х годов XII в. // Исторический ежегодник. – Омск, 1997. – Режим доступу: http://hrono.rspu.ryazan.ru/statii/2006/bluarski_gb.html
18. Ptasnik J. Miasta i mieszczaństwo w Dawnej Polsce. – Krakow, 1934. – S. 36.

Надійшла до редколегії 29.10.2008 р.